

KB

KONJUNKTURBAROMETER FOR NORD-NORGE

VÅR 2013

Nyhet

Egne prognoser for nordnorsk økonomi

- Full fart på investeringene
- Skrikende mangel på fagarbeidere

ARENA
Bo i nord

INNOVASJON
NORGE

SpareBank
NORD-NORGE

- 3 FORORD**
Oppdrag Nord-Norge
- 4 MAKROØKONOMI**
Sterk vekst i Nord-Norge
til tross for internasjonal uro
- 9 ARBEIDSMARKED**
Stort behov for fagarbeidere
- 12 REISELIV**
Dybdekunnskap er nødvendig
for å vinne nisjekundene
- 15 SJØMAT**
Stor variasjon i lønnsomheten
- 18 BYGG OG ANLEGG**
Ikke posisjonert for de største kontraktene
- 21 OFFSHORELEVERANDØR**
Må rigge for samarbeid
- 24 BERGVERK OG MINERAL**
Er det grunn til å vente?
- 27 Om redaksjonen, datagrunnlag og metode**

ARENA

TEMA: Bo i nord

Utarbeidet av Kunnskapsparken i Bodø

Utforming: Rød Tråd AS

KONJUNKTURBAROMETER FOR NORD-NORGE

Utgiver: SpareBank 1 Nord-Norge

Utarbeidet av: Menon Business Economics og Bedriftskompetanse AS

Utforming: Rød Tråd AS

Trykk: Lundblad Media AS

Forsidefoto: Troms Offshore, Troms Sirius

Henvendelser vedrørende KB og ARENA rettes til SpareBank 1 Nord-Norge, Utviklingsavdelingen.

Konjunkturbarometer for Nord-Norge finner du også på nett. www.kbnn.no – www.snn.no

Trykket på miljøvennlig papir. Både trykkeri, designbyrå og SpareBank 1 Nord-Norge er Miljøfyrtårn.

Oppdrag Nord-Norge

SpareBank 1 Nord-Norge har gitt ut Konjunkturbarometer for Nord-Norge hvert halvår siden 1995. Med denne utgaven fornyer vi KB og retter blikket fremover. For første gang har vi fått utarbeidet makroprognoser for landsdelen. Til nå har slike prognoser bare vært utarbeidet på nasjonalt nivå.

Nord-Norge blir stadig mer internasjonalt orientert. Store deler av Europa har siden 2008 vært i økonomisk tilbakegang, og når Europa er vårt viktigste marked, får det konsekvenser for vårt eksportrettede næringsliv. Den massive arbeidsledigheten bekymrer oss sterkt, og særlig det faktum at annenhver ungdom i Sør-Europa er uten jobb.

Dette står i sterk kontrast til annerledeslandet Norge. Den største drivkraften til den høye økonomiske veksten i Norge er aktivitetsnivået i olje- og gassnæringen. Samtidig er mange store investeringer innenfor bygg og anlegg med på å sikre høy aktivitet i flere år fremover. Nord-Norge er inne i en vedvarende oppgangstid, med god fart i næringslivet og stor etterspørsel etter fagarbeidere og høyt utdannet arbeidskraft. Nettopp tilgangen på arbeidskraft er for tiden den største begrensingen for fremtidig vekst.

Nord-Norge står foran mange store byggeprosjekter de neste årene. Samferdsel, offentlige bygg og ny kraftlinje medfører hver for seg investeringer i milliardklassen. Utfordringen er at prosjektene er så store, at det i seg selv kan være diskvalifiserende for mange aktører i landsdelen. Derfor er forpliktende samarbeid mellom bedrifter med komplementær kompetanse nødvendig for at flere nordnorske bedrifter skal få delta i disse prosjektene.

ARENA gir en beskrivelse av dagens boligmarked, hva som påvirker det og en prognose for hvordan boligmarkedet vil utvikle seg i årene som kommer. Et overordnet trekk er at sentraliseringen vil fortsette, og trolig skyte fart. Det er derfor et tankekors at det kun er seks kommuner i landsdelen der forventet omsetningsverdi er høyere enn byggekostnadene. For at næringslivet skal lykkes med å tiltrekke seg nødvendig kompetanse må vi ha et velfungerende boligmarked, spesielt i pressområder med befolkningsvekst.

Vi vil takke de mange bidragsyterne til KB og ARENA. Deres kompetanse er avgjørende for at vi kan presentere ny kunnskap om landsdelen. Vi ser slik kunnskap som nødvendig for å utvikle næringslivet og lokalsamfunn der det er godt å bo. SpareBank 1 Nord-Norge anser Konjunkturbarometer for Nord-Norge som en viktig del av vårt ansvar som landsdelens egen bank.

Sammen får vi ting til å skje. For Nord-Norge!

Tromsø 13. mai 2013

Jan-Frode Janson

*Konsernsjef
SpareBank 1 Nord-Norge*

Sterk vekst i Nord-Norge til tross for internasjonal uro

Nordnorsk økonomi vokser ikke alltid i takt med resten av Norge, dels på grunn av nærings-sammensetningen og dels på grunn av en stor andel offentlig sektor. I 2013 forventes det fortsatt høy vekst i Nord-Norge, men noe svakere enn for resten av landet. I 2014 vil veksten avta noe.

KB sine prognoser for nordnorsk økonomi anslår veksten for 2013 til 3%, noe som vil være på linje med 2012. Dermed vil etterspørselen etter arbeidskraft fortsette å øke, mens ledigheten forblir lav og mangelen på arbeidskraft i utvalgte sektorer forsterkes ytterligere. Noe av underskuddet på arbeidskraft vil bli kompensert gjennom innvandring neste år, men dette er ikke nok til å dekke behovet. I 2014 forventes det noe lavere vekst, både i Nord-Norge og resten av landet.

Fra 2000 har forbruket og investeringene økt raskere i Nord-Norge enn i resten av landet, men sysselsettingsveksten henger etter. Til tross for en svak bedring de siste to årene, fremstår mangelen på relevant arbeidskraft nå som et hovedproblem for Nord-Norge. Det er med andre ord ikke etterspørselen etter folk som er problemet, men tilbudet av relevant arbeidskraft.

Verdiskapingen i Nord-Norge har vist tydelige tegn til forbedring siden 2008. Dette skyldes i stor grad høyere verdiskapingsvekst i Finnmark og Troms, som er

tydelig påvirket av olje- og gassvirksomhet, og høyere volum og priser innen fiske. Nordland fremstår nå som det området med svakest utvikling, delvis på grunn av svekket industrieksport de siste årene.

Den nordnorske forbrukeren er i stor grad lik forbrukeren i resten av landet, men har de siste månedene handlet noe mindre. Årsaken er uklar, men den store andelen offentlig ansatte kan bidra til å holde lønnsveksten lavere enn ellers i landet, særlig når norsk næringsliv gjør det bra.

Tromsø havn har startet en storstilt utbygging av ny havn. Her bygges det for å kunne yte alle typer service som offshorevirksomhetene krever.

Illustrasjon: Rød Tråd

Eksportveksten fra landsdelen dempes klart av svake markeder ute. Eksporten domineres av råvarebaserte industriprodukter og sjømat, og på sjømatensiden var eksportvolumene imponerende høye i 2012. Her forventes det noe lavere aktivitet og eksportvekst i år.

Olje- og gasssektoren fremstår, gjennom leverandørleddet, som en stadig viktigere inntektskilde for landsdelen. Gradvis øker også inntektene fra olje- og gassseksport, men denne eksporten er det vanskelig å knytte til en spesifikk landsdel.

De internasjonale konjunktorene vil heller ikke i år bidra til særlig vekst for nordnorsk eksportindustri, men det forventes betydelige forbedringer i internasjonal økonomi fra sommeren av. Dette vil slå positivt ut for tradisjonell eksport fra Nord-Norge i 2014.

KBs forventningsundersøkelse, Norges Banks regionale nettverk og gjennomgangen av større investeringsprosjekter peker i samme retning; sterk investeringsvekst i Nord-Norge både i år og til neste år.

For nordnorsk økonomi, blir tilgangen på kvalifisert arbeidskraft, infrastruktur og kompetent kapital viktigere enn noen sinne. Alle gode krefter må trekke sammen for å løse dette.

Jan-Frode Janson,
SpareBank 1 Nord-Norge

Makroøkonomisk regnskap og prognose for Nord-Norge

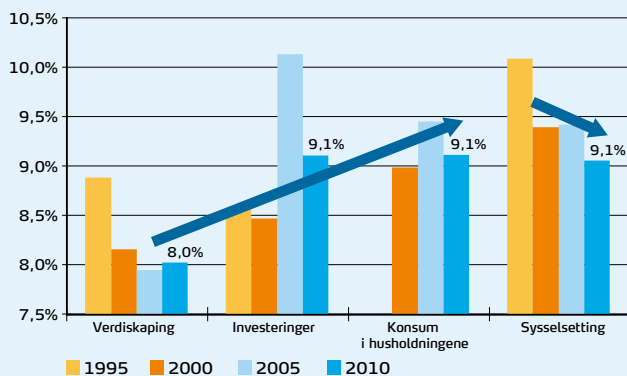
2010-beløp i mrd kroner – og prosentvis vekst fra forrige år.

Kilde: SSB og Menon

	REGNSKAP		ESTIMAT		PROGNOSE	
	2010	2010	2011	2012	2013	2014
Privat konsum	94,7 mrd	14,1 %	2,0 %	2,5 %	4,0 %	2,0 %
Konsum i offentlig forvaltning	35,0 mrd	3,0 %	2,5 %	2,1 %	3,0 %	3,0 %
Bruttoinvestering i fast realkapital	33,1 mrd	-3,9 %	7,6 %	8,2 %	5,0 %	4,0 %
Eksport	38,0 mrd	5,0 %	2,0 %	5,0 %	1,0 %	1,0 %
Import	58,1 mrd	16,8 %	3,8 %	3,3 %	5,0 %	2,0 %
Verdiskaping (Bruttoproduct i Nord-Norge)	142,7 mrd	3,5 %	6,3 %	4,1 %	3,0 %	2,0 %
Syssettingsvekst		-0,9 %	1,2 %	0,5 %	2,5 %	1,0 %
Registrert ledighet (NAV)		2,8 %	2,7 %	2,6 %	2,6 %	2,6 %
Andel av yrkesaktiv befolkning						

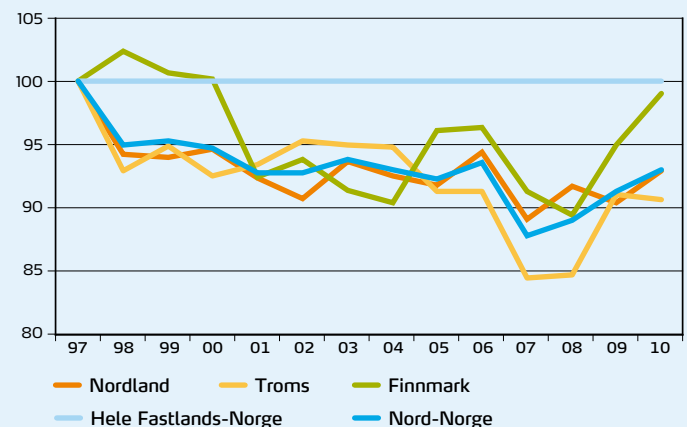
Nord-Norges andel av økonomisk aktivitet i Norge

Kilde: SSB

Verdiskaping i forhold til Fastlands-Norge

Kilde: SSB

INTERNASJONAL ØKONOMI
Svak utvikling, men bedring i vente

Etter seks år med internasjonal nedgangs-konjunktur, ser det endelig ut til å lysne. Dette har vært en lang periode med svak økonomi og nedgang, sett i et historisk perspektiv. Medisinen som må til for å dra Europa og Nord-Amerika ut av uføret, er gryende optimisme i næringslivet og hos konsumenter, kombinert med en aktiv finans- og pengepolitikk. Små tegn viser at disse faktorene nå drar i samme retning. Aksjemarkedene i de fleste land har sett dette, og globale kurser har steget med over 15% siden november.

Landene i Eurosonen hadde i fjor tilbakegang i økonomien, noe som ga seg

utslag i massiv arbeidsledighet og reallønns-nedgang for mange grupper.

Indikatorene for bedriftenes og forbrukernes forventninger viser nå tegn til økt optimisme, men all annen statistikk peker mot fortsatt dårlige tider. KB forventer svake tall for Eurosonen i 2013. Samtidig vil økte vekstimpulser fra USA, Kina og fremvoksende økonomier gradvis dra opp veksten i Europa, gjennom økt eksport.

Lånekostnadene for de kriserammede landene er på rask vei ned, og dette vil påvirke bedriftene, særlig i 2014. Europeisk konkurransevne er også styrket som følge av lavere lønnsvekst, men det tar tid å hente ut disse gevinstene.

Til tross for noen positive signaler er det fortsatt ingen fart i amerikansk økonomi, og med stram finanspolitikk er det mange som ser mørkt på veksten i år og til neste år. KB er derimot mer optimistisk. Boligmarkedet har begynt å bevege seg, med høyere omsetning enn tidligere. På slutten av fjoråret handlet amerikanske konsumenter mer, og bedriftene begynner nå å investere igjen.

Arbeidsledigheten i USA er fortsatt svært høy, rundt 9%, men også der er det bedring. Bedriftsbarometrene peker i økende grad oppover, og om myndighetene i Washington ikke strammer budsjettene for mye i 2013 og til neste år, er det god grunn til en viss optimisme i USA.

NORSK ØKONOMI
Fortsatt høy vekst i 2013,
mer moderat i 2014

Norsk økonomi har en helt annen fart enn resten av Europa. Årsaken er i all hovedsak olje- og gassnæringen, som sysselsetter stadig flere i både industri og tjenesteyting. I 2012 var veksten i fastlandsøkonomien 3,5%, den høyeste siden toppåret 2007. Tar vi med olje- og gassproduksjonen, fikk Norge sin høyeste BNP-vekst siden 2004.

I 2013 forventes det fortsatt høy vekst. Norske forbrukere og investeringer i olje og gass trekker særlig opp aktiviteten, men i 2014 roer forbruksveksten seg noe ned. Når eksporten også vokser litt saktere, blir den økonomiske veksten i Norge mer moderat.

I følge Menons aktivitetsundersøkelse for offshoreleverandørnæringen i 2011, sysselsetter næringen mer enn 110.000

personer. Når oljeprisen er høy, og investeringene i olje- og gassutvinning holder et høyt nivå både hjemme og ute, forklarer det hvorfor norsk økonomi klarer seg mye bedre enn resten av Europa. I 2012 økte den tradisjonelle vareeksporten med over 2,2%, og det er langt mer enn man kunne forvente ut fra situasjonen i de globale markedene.

Det er næringslivet som drar lasset i norsk økonomi for tiden, med særlig høy vekst i bygg og anlegg, kraftproduksjon og oppdrett. Bygg og anlegg preges av et opphetet marked for boliger og næringsbygg, noe som igjen drives av lave renter. Rentene forventes å forbli lave gjennom 2013 og 2014, fordi sentralbanken vil unngå å dra opp kronekursen for dermed å skåne eksportbedriftene.

Med høy vekst i 2013 og 2014 vil sysselsettingen fortsette å vokse, og et attraktivt

arbeidsmarked gjør at innvandringen blir rekordhøy. Et godt arbeidsmarked og høy lønnsomhet i store deler av norsk næringsliv, gir også signaler om solid lønnsvekst fremover. I fjor steg lønningene med 4%, og mangel på arbeidskraft vil presse lønningene videre oppover. KB forventer at lønnsveksten ender på nærmere 5% i år. Dette er betydelig høyere enn anslagene fra offentlige myndigheter.

Investeringene i norsk industri, utenom olje og gass, er små og til dels fallende, noe som er bekymringsfullt på litt lengre sikt. Dette er dels et resultat av lavkonjunkturen, og dels et resultat av at alle vil investere i offshorenæringen.

Fortsetter denne trenden, vil vi få en nedbygging av tradisjonell konkurranseutsatt industri. Dette vil ikke minst ramme Nordland, som har mye av denne typen næringsliv.

Sentrale internasjonale prognoser
 Prosentvis vekst i BNP fra året før.

	2012 IMF	PROGNOSE 2013		PROGNOSE 2014		
		IMF	HANDELS- BANKEN	SEB	HANDELS- BANKEN	SEB
USA	2,2	2,1	2,2	2,1	2,7	2,7
EU	-0,2	0,5	-0,3	-0,3	1,2	0,9
Japan	2,2	1,2	0,8	1,3	1,0	1,5
Kina og India	6,7	7,2	7,0		7,0	
Utviklingsland	5,3	5,6				
Verden	3,3	3,6		3,7		4,1

Makroøkonomisk prognose for Norge
 Prosentvis økning fra året før.

	2012 SSB	PROGNOSE 2013			PROGNOSE 2014		
		SSB	NORGES BANK	MENON	SSB	NORGES BANK	MENON
Privat konsum	2,9	3,3	4,25	4,5	4,2	3,75	3,0
Konsum i offentlig forvaltning	2,1	2,25	2,25	2,0	2,4	2,25	2,0
Bruttoinvestering i fast realkapital	8,2	6,3		5,0	5,3	4,0	3,3
Eksport i alt	2,2	1,4	1,0	2,0	1,1		2,0
Import i alt	3,3	5,0	5,5	6,0	3,8		4,0
BNP fastland	3,5	2,6	3,0	3,0	2,8	2,8	2,0
Sysselsettingsvekst	2,25	1,5	1,75	2,5	1,4	1,25	1,0
Registrert ledighet	2,5	3,4	3,0	3,0	3,4	3,0	3,0

HVORFOR EGNE MAKROPROGNOSER FOR NORDNORSK ØKONOMI

Bedrifter trenger prognoser for å planlegge sin aktivitet. Offentlig sektor trenger anslag for å vurdere sitt behov for arbeidskraft og nytten av tiltak mot ledighet. Banker og forsikringselskap trenger faktagrunnlag for bedre vurderinger av risiko og kunde-potensial. Andre aktører har bruk for prognoser når de skal vurdere nye satsinger.

Tidligere brukte disse aktørene prognoser for norsk økonomi, men nordnorsk økonomi har en annen sammensetning enn resten av Norge. Sjømatnæringen, gruvedrift og reiseliv er for eksempel viktigere i nord enn i resten av Norge. Bedrifter som tilbyr kunnskapstjenester, IT-tjenester og finansielle tjenester spiller en begrenset rolle i landsdelen. Nord-Norge har heller ikke fylt ut det betydelige potensialet for næringsvirksomhet rettet mot olje- og gasssektoren.

I dette KB presenteres for første gang egne makroprognoser for landsdelen. Prognosearbeidet har tatt utgangspunkt i Statistisk Sentralbyrås tall for nordnorsk økonomi i 2010 som er publisert i det fylkesvise nasjonalregnskapet. I tillegg er det i prognosearbeidet laget beregninger av konsum i offentlig forvaltning, eksport og import for landsdelen.

Privat konsum

Det private konsumet i husholdningene har vist samme vekst i Nord-Norge som i resten av landet gjennom 2000-tallet, men i 2011 og 2012 har veksten vært noe lavere. Det er husholdningenes etterspørsel etter private tjenester som har hatt en noe lavere vekst. Dette kan skyldes den store andelen offentlig ansatte, som bidrar til at lønnsveksten holdes nede i forhold til andre steder i landet når næringslivet gjør det bedre. De siste årene har veksten i omsetningen i varehandelen vært på linje med, eller litt lavere enn i resten av landet.

Veksten i nordnorsk varehandel har vært på linje med eller noe lavere enn i resten av landet de siste årene.

Foto: Rød Tråd

Offentlig sektor

Offentlig sektor er sentral i Nord-Norge og står for 10 prosentpoeng større andel av sysselsettingen enn i Norge samlet. Beregningene av konsum i offentlig forvaltning i 2010 tar utgangspunkt i nasjonale tall for kommunalt konsum og konsum i forsvaret.

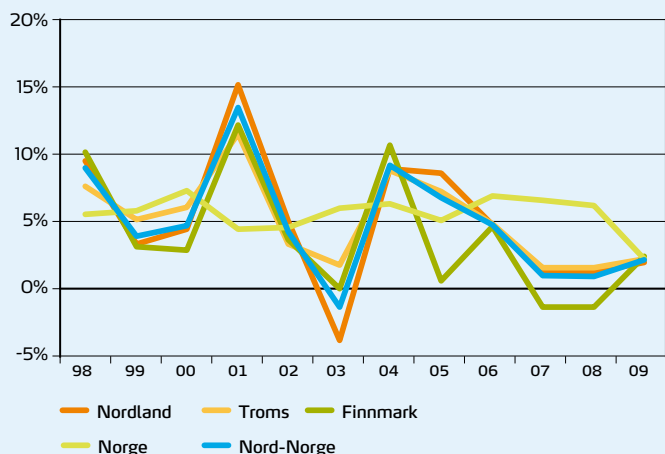
I tillegg er nivået justert ut fra veksten i offentlig forvaltnings tjenesteproduksjon i landsdelen. For 2011 og 2012 har vi beregnet en noe høyere vekst i Nord-Norge enn i resten av landet, som følge av en mer distriktsrettet fordeling av kommunale midler.

Husholdningenes konsum

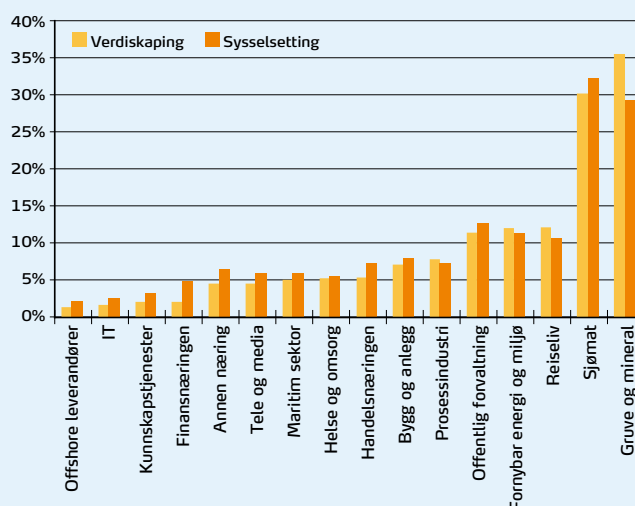
Prosentvis vekst fra året før.

Kilde: SSB

Nord-Norges andel av norsk verdiskaping og sysselsetting i ulike næringer

Kilde: Menon og SSB

Nordland har en omfattende industrieksport. Her fra Alcoas anlegg i Mosjøen.

Foto: Torild Wika, Helgeland Arbeiderblad

Investeringer

Investeringer i 2010 er hentet fra offisielle tall. Investeringsveksten knyttet til olje- og gassutvinning utenfor Finnmark preger investeringstallene for landsdelen. Etter en sterk investeringsperiode fra 2003 til 2007 har aktiviteten normalisert seg, og var i 2010 litt høyere enn i landet for øvrig. Signalene fra bedriftene og omfanget av større investeringsprosjekter, peker i retning av at investeringsveksten i landsdelen var noe høyere enn i resten av landet i 2011 og 2012.

Eksport

Tall for eksporten i 2010, fra Nord-Norge til utlandet, er hentet fra Menons rapport «Eksport i regionene: Hvorfor så store forskjeller». Et fullstendig regnskap for Nord-Norge skulle også inneholdt tall for eksport fra regionen til andre deler

av landet, men slike tall finnes ikke. For årene 2011 og 2012 benyttes fylkesfordelte tall for vareeksport, nasjonale eksport-trender og prisutviklingen for eksportvarer på nasjonalt nivå. Frem til 2009 var det betydelig lavere eksportvekst i Troms og Finnmark enn i Norge ellers. Fiskeeksporten har imidlertid tatt seg kraftig opp og drar nordnorsk eksportvekst gjennom 2000-tallet opp på nivå med resten av Norge. Vareeksporten økte like mye i Nordland som i Norge som helhet. Dette knytter seg til at Nordland er et industrifylke med omfattende eksport fra prosessindustri.

Import

Tall for import til regionen fra utlandet i 2010 beregnes ved å bruke brutto-produktallet for fylkene og trekke fra alle andre anvendelser. Tallet fremstår som rimelig, sett i sammenheng med omfanget

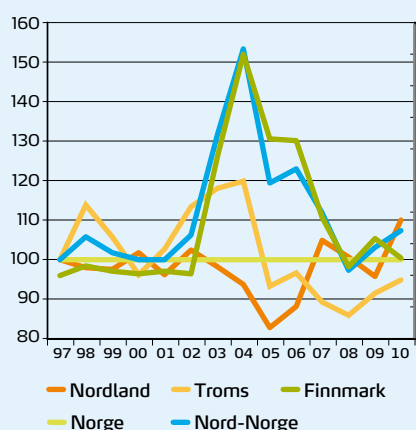
av import nasjonalt. Importen styres i stor grad av konsum, men også næringslivets aktivitet påvirker omfanget. Det er disse faktorene som bestemmer importveksten i 2011 og 2012. I tillegg er veksten konsistent med nasjonal vekst.

Ledighet

Siden 2009 har arbeidsledighetsraten i Nord-Norge kommet kraftig ned sammenlignet med resten av landet. Finnmark har fortsatt høyest ledighet, men heller ikke i dette fylket er ledighet et markant problem. Troms har nå lavere ledighet enn gjennomsnittet for landet. De historiske tallene for ledighet og sysselsettingsvekst er hentet direkte fra registerbaserte tall fra Statistisk sentralbyrå.

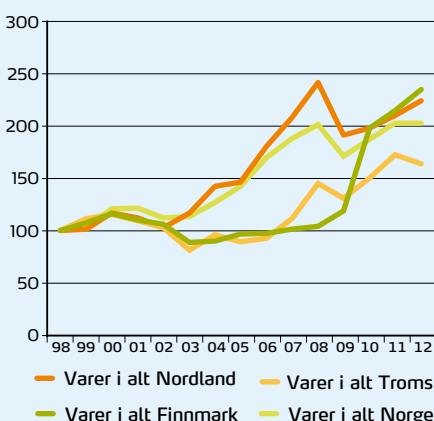
Investeringer i fast kapital

Investeringer på sokkelen ikke inkludert.

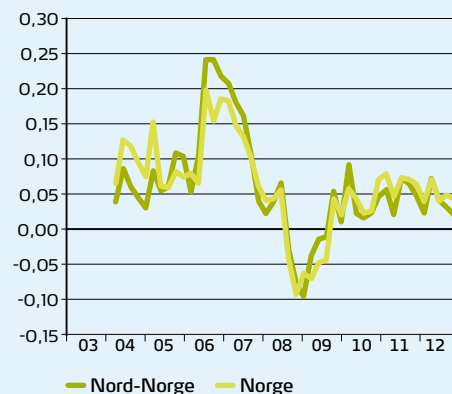
Vareeksport uten olje og gass

Indeksert til 100 i 1998.

Omsetning i varehandel

Prosentvis vekst fra samme kvartal året før.

Kilde: SSB

Stort behov for fagarbeidere

Nord-Norge trenger flere fagarbeidere. Det er et skrikende behov for lærlingeplasser og tilrettelegging for utenlandsk arbeidskraft. For å løse problemet, må både private og offentlige aktører påta seg mer ansvar.

Foto: Gaute Bruvik

Nord-Norge har lav arbeidsledighet, og har i liten grad merket finanskrisen. De siste årene har landsdelen hatt vekst både i antall innbyggere og sysselsatte, samtidig som andelen av befolkningen i arbeidsfør alder også har økt. Makroprognosene tyder på fortsatt sysselsettingsvekst, gitt at både privat og offentlig sektor klarer å rekruttere personer med riktig kompetanse.

Noe av denne kompetansen hentes fra utlandet. Fra 2008 til 2012 økte den utenlandsfødte befolkningen i Nord-Norge med 12.750 personer. Det innebærer at selv om innvandringen til Norge har økt betydelig, så har Nord-Norges andel av nettoinnvandringen økt fra 4% til 7%. Dette har bidratt til å snu utviklingen i befolkningsveksten, som var negativ fra 2000 til 2008. Den nordnorske befolkningsveksten er nå positiv og forventes å være positiv i årene fremover. Veksten i nord er likevel lavere enn den nasjonale veksten, og Statistisk Sentralbyrå forventer at Nord-Norges andel av Norges befolkning synker fra 10% i 2000 til 8,5% i 2030.

Statistisk Sentralbyrå sine prognoser tilsier også at aldringen i befolkningen vil slå hardere ut i nord enn for resten av landet. Aldringen innebærer at flere trenger et tilbud fra offentlig sektor. Bare siden 2005 har det blitt 10% flere ansatte i de nordnorske kommunene. Veksten skyldes i hovedsak flere ansatte innenfor helse og sosialtjenester. Med en stadig eldre befolkning er det naturlig at denne utviklingen vil fortsette.

Stramhetsindikatoren, beregnet som antall nye stillinger delt på antall arbeidsledige, viser at det nordnorske arbeidsmarkedet ikke er like stramt som gjennomsnittet i Norge. Norges Banks regionale nettverk viser likevel at flere bedrifter forteller at mangel på arbeidskraft begrenser produksjonen. Det er bare i de oljepregede regionene på Vestlandet at dette rapporteres som et større problem. Bildet bekreftes av KBs forventningsundersøkelse, der 40% forteller at de

mangler arbeidskraft. Det er dermed et gap mellom arbeidskraften som etterspørres og den som tilbys.

Hvor skal da landsdelen finne riktig kompetanse for fremtidig vekst? Noen kan rekrutteres utenfra, men landsdelen må

Den eneste måten vi kan sikre nok fagarbeidere på, er å sørge for at vi får nok elever ut i lærlingeplasser. Her må arbeidslivet, både i privat og offentlig sektor, kjenne sitt ansvar.

Bente Ødegaard, NAV Troms

også utdanne en del selv. En studie fra NIFU viser at de som tar utdanning i Nord-Norge med stor sannsynlighet blir værende i regionen.

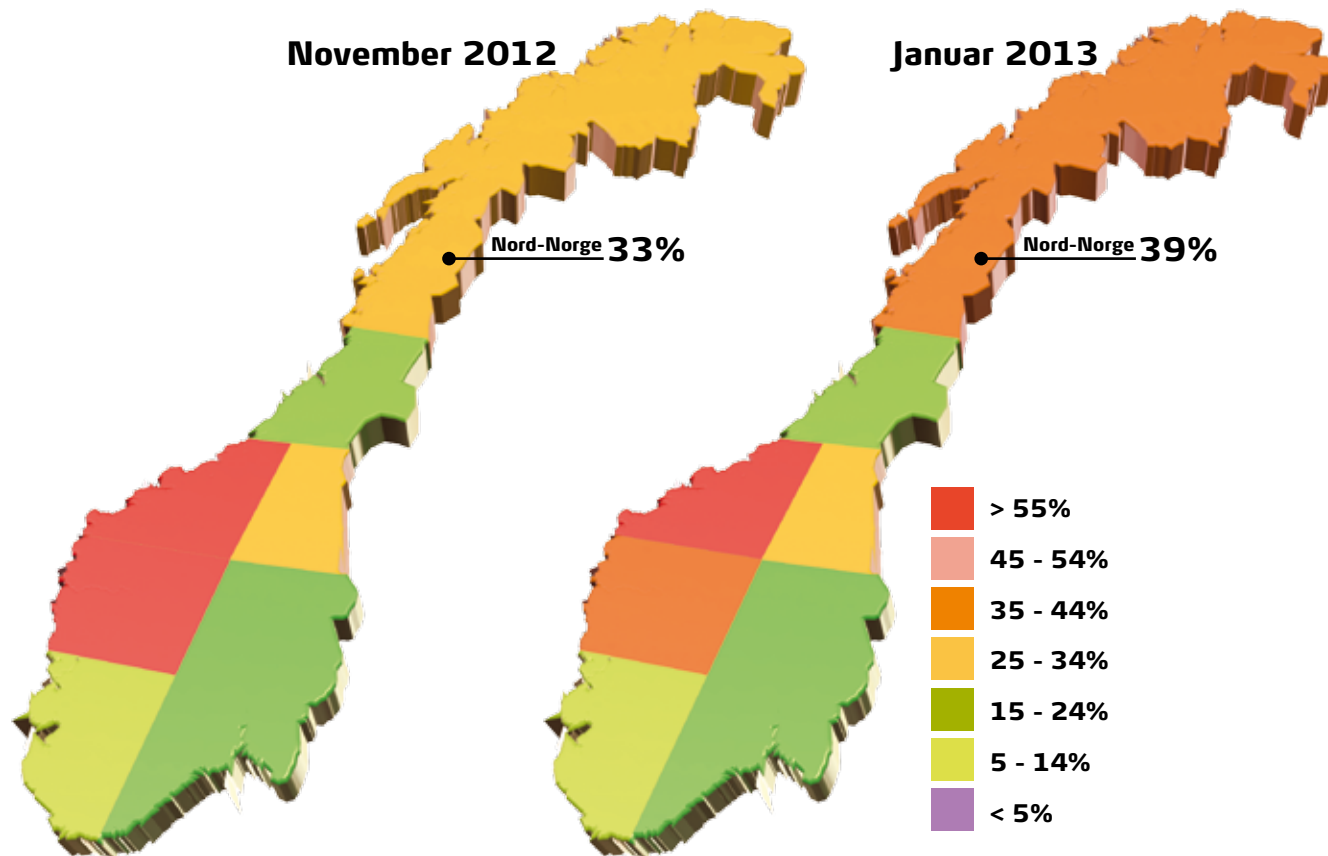
Det har vært mye fokus på behovet for ingeniører, men forventningsundersøkelsen viser at bedriftene sliter aller mest med å finne fagarbeidere.

NAVs undersøkelser i fylkene viser mye av det samme; det er størst mangel på håndverkere, sykepleiere og helsearbeidere i Nord-Norge.

Tilgang på arbeidskraft

Andel respondenter som svarer at tilgangen på arbeidskraft begrenser produksjonen.

Kilde: Norges Banks regionale nettverk

Bedriftene ser ikke langt nok fremover. Noen forventer nok å motta ferdig utdannede fagarbeidere og er ikke med å utdanne dem selv. Samtidig blir en del av de som utdannes ikke vurdert som godt nok kvalifiserte – eller klare for arbeidslivet.

Snorre Bråthen, Tromsø maritime skole

Rekruttering av fagarbeidere

Årsakene til mangel på fagarbeidere er mange og sammensatte. Det handler både om manglende interesse for, og kunnskap om yrkesfag hos ungdom og hos rådgivere i grunnskolen. I tillegg er det ikke god nok samhandling og kommunikasjon mellom utdanningssektor og næringsliv, samtidig som sviktende markedsføring og tilrettelegging fra næringen selv spiller inn. Til tross for mangelen på fagarbeidere, rapporterer NAV at det er vanskelig å finne lærlingeplasser. Dette paradokset kan tyde på at bedriftene i Nord-Norge verken tenker langsiktig nok, eller er flinke nok til å bidra i utdanningen av fagkompetansen som trengs.

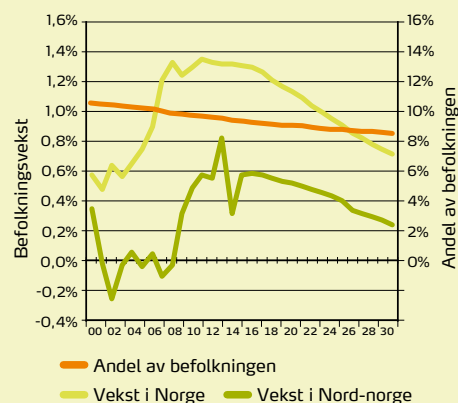
Mangelen på tilgjengelig faglært norsk arbeidskraft har resultert i stadig økende bruk av utenlandsk personell, og særlig håndverkere. De rekrutteres i stor grad fra

Polen og andre østeuropeiske land, men også fra andre regioner. Med mange utlendinger i arbeid, er det viktig at både privat og offentlig sektor blir bedre til å håndtere utfordringer knyttet til kultur og språk.

Fylkeskommunene må ta et større ansvar for å legge til rette for arbeidsinnvandring. Språk og norskundervisning er en viktig del av dette. Mange nordnorske kommuner er for små til å ta et slikt ansvar, mens fylkeskommunene er i stand til det.

Odd Henriksen, NHO Nordland

Befolkningsvekst og Nord-Norges andel av Norges befolkning
Prognose 2013 - 2030. Kilde: SSB

Mangelen på fagarbeidere nevnes av mange nordnorske bedrifter som en klar begrensning for deres mulighet for vekst.

Foto: JM Hansen

Utvikling og forventninger

Arbeidsmarkedet i Nord-Norge

Som i resten av landet, er det varehandel og bygg- og anleggsnæringen som sysselsetter flest i privat sektor. I 2011 sto disse næringene for henholdsvis 26.000 og 22.000 årsverk. Reiseliv kommer på en god tredjeplass med 12.500. Det er imidlertid offentlig sektor som står for den største andelen, med 94.500 årsverk i offentlig forvaltning. Offentlig forretningsdrift, som Husbanken, Statnett og en del kommunale og interkommunale foretak, kommer i tillegg.

Utviklingen

Arbeidsledigheten i Norge har vært stabil siden 2009. I Nord-Norge er det bare Troms som har lavere arbeidsledighet enn landsgjennomsnittet. Finnmark har hatt større arbeidsledighet enn Nordland og Troms, men forskjellen er blitt mindre.

Stramhetsindikatoren viser at det totale nordnorske arbeidsmarkedet ikke er strammere enn landsgjennomsnittet. Det er imidlertid et gap mellom hva bedriftene etterspør og kompetansen som tilbys.

40% av respondentene i KBs forventningsundersøkelse svarer at de har hatt problemer med å finne kvalifisert arbeidskraft. På spørsmål om hvilken type arbeidskraft de sliter med å rekruttere, svarte 73% at det er fagarbeidere.

Forventningene

KBs makroprognoser anslår en sysselsettingsvekst i Nord-Norge på 2,5% i år. Dette er høyere enn for resten av Norge, og knyttet til høy investeringsaktivitet.

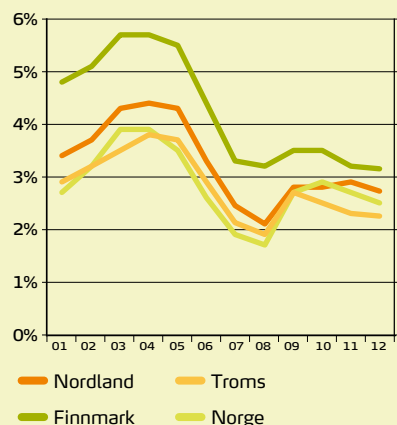
Til neste år forventes det en lavere sysselsettingsvekst, hovedsakelig på grunn av svikt i tilgangen på arbeidskraft.

Ledigheten holder seg på omkring 3% ut 2014.

Helt arbeidsledige

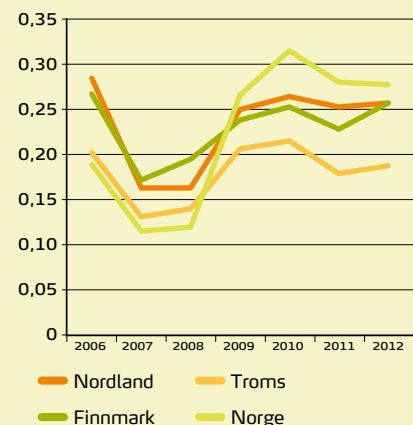
Prosent av arbeidsstyrken, årssnitt.

Kilde: SSB

Stramhetsindikator, nye stillinger fordelt på antall arbeidsledige

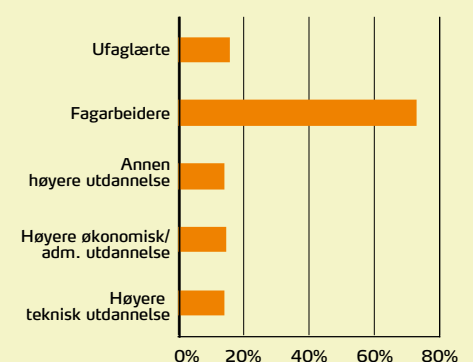
Kilde: SSB

Etterspurt arbeidskraft

Mulig å krysse av for flere svar.

Kilde: Menon

Dybdekunnskap er nødvendig for å vinne nisjekundene

Nord-Norge er et skieldorado med et voksende internasjonalt marked. Det er få steder i verden man kan kjøre fra fjelltopp til hav – som i Nord-Norge.

Foto: Svein-Petter Aagård/Visitnorway.com

Den raskt økende turismen fra fremvoksende økonomier fremstår som svært interessant for nordnorsk reiseliv. For at næringen skal lykkes med å ta sin del av veksten fra disse store og konkurranseutsatte markedene, er det behov for spisse nisjestrategier.

I 2012 var det registrert nær 970.000 utenlandske gjestedøgn i Nord-Norge, en økning på 19% fra 2000. Dette er vesentlig høyere enn resten av landets vekst på 9%, og Nord-Norges nasjonale markedsandel har økt fra 11% til 12%. Hovedgrunnen er at en større andel av de besøkende fra Tyskland, Nederland og Storbritannia velger å dra til Nord-Norge.

Selv om de europeiske markedene er viktigst for nordnorsk reiseliv, fremstår veksten i turisme fra fremvoksende økono-

mier som Kina, India og Russland som svært interessant. Utreisen fra disse landene har økt kraftig de siste årene, og Nord-Norge har siden 2005 hatt en stor økning i kommersielle gjestedøgn fra Russland og Kina. Samtidig seiler Sør-Korea opp som et nytt og spennende marked. Det er nå satt opp charterruter til Norge og utviklet 13 ulike Norges-pakker, deriblant rundreise i Nord-Norge. Sørkoreanerne er opptatt av snø og fjell, og de vil ha opplevelsesbaserte ferier som Nord-Norge har mye av.

Konkurranse om turistene

Mange ønsker å ta sin del av turistenes feriebudsjett, og konkurransen er derfor svært hard. Norges viktigste konkurrenter, alpe-landene, Skottland, Island, Sverige og Finland, har alle tydelige reiselivssatsinger og et vesentlig lavere kostnadsnivå. For å kompensere for konkurranseulempene, må det innhentes bedre og dypere markeds-kunnskap. Kartlegging av hvilke attraktive produkt/markedskoblinger som finnes i Nord-Norge, må intensiveres.

Arrangementsturismen vokser, og i august blir det spennende å se hvor godt Arctic Race of Norway klarer å fange både deltakere og TV-publikum.

Foto: Øivind Arvola

Karakteristisk for nisjesatsinger, er at aktørene som markedsfører sitt produkt, selv har et lidenskapelig forhold til nisjen. Troverdighet og salg gjennom god informasjon, ikke ren reklame, er avgjørende.

Tormod Amundsen, Biotope

Det må gjøres en kunnskapsbasert satsing på målgrupper med særlig interesse for det nordnorske reiselivsproduktet – og som er villige til å betale for det. Nisjemålgruppene behøver ikke nødvendigvis være de mest kjøpesterke. Viktigere er det at de er kjøpevillige og har sterk interesse for produktet.

Etterspørselen går i retning av spesialinteresser som ekstremsport, åndelighet, spill, festivaler, jakt og fiske, fuglekikking og fenomenattraksjoner. De senere årene har det blitt stadig større interesse for nordlys og mørketid. Det har gitt et veldig løft i vintersesongen, da mange av hotellsengene tidligere sto tomme. Dette har igjen bidratt til at det er etablert hele 37 leverandører av nordlysopplevelser i Tromsø, og en tydeligere spissing i markedskampanjene.

Et annet eksempel er fuglekikketurismen på Varangerhalvøya. Der har man utviklet et produkt spesielt tilrettelagt for målgruppen.

Et tredje eksempel på produkt- og markedsføringssatsinger er satsing på arrangementsturisme. Norske arrangementsturister har et gjennomsnittlig døgnforbruk på rundt 1.100 kroner, og er dermed ett av de mer lønnsomme kundesegmentene.

Finnmarksløpet, Europas nordligste hundesledeløp, tiltrekker seg mye publikum og får stor medieoppslag.

Et annet arrangement man har jobbet med i flere år, er Arctic Race of Norway, et sykkelritt med fire etapper rundt om i Nord-Norge. Det første rittet skal gjennomføres allerede i august i år, og det forventes

at den internasjonale sykkel-eliten, spektakulær nordnorsk natur og internasjonale TV-sendinger vil bidra til å samle et stort publikum og gi mye pressedeckning.

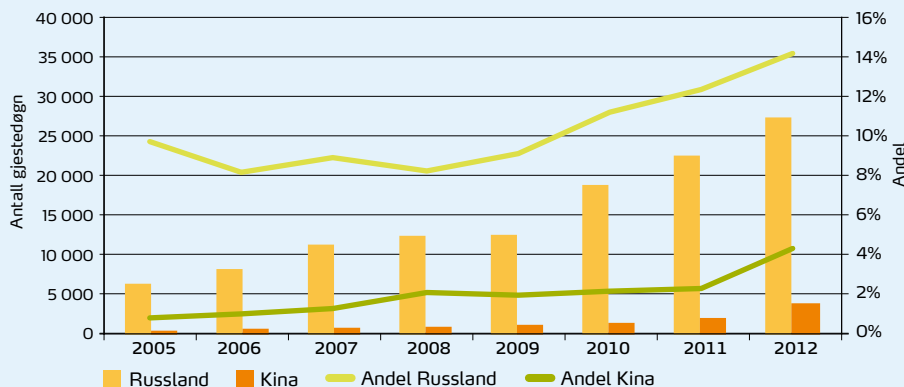
Det å spisse produktet og rette markedsføringen og salgsinnsatsen mot de rette målgruppene, gir resultater.

Hunting the light er Hurtigruten sin satsing på økt turistrasfikk i vintersesongen. Verden vil ha ekte opplevelser basert på kystens natur og kultur – både på land og om bord i våre skip. Mens begrepet «mørketid» høres ut som noe vi venter på skal gå over, signaliserer og reflekterer Hunting the light hva kystnaturen kan tilby om vinteren. Vår knekking av vinterkoden har gitt oss en firedobling av vintertrafikken. Det har vært en seig, men interessant reise.

Vebjørn Jacobsen, Hurtigruten ASA

Antall gjestedøgn i Nord-Norge fra Russland og Kina, og nordnorsk andel av russiske og kinesiske besøk i Norge

Kilde: Statistikknett

Fugletitting er en nisje i vekst. I Finnmark har man klart å treffe målgruppen med god tilrettelegging og gode tilbud.

Foto: Elin Tåranger, Biotope

Utvikling og forventninger

Reiselivsnæringen

Reiselivsnæringen inkluderer alle typer bedrifter som leverer sine tjenester til mennesker på reise. Det vil si opplevelses-, overnattings-, serverings-, transport- og formidlingsbedrifter. Nord-Norge står for rundt 12% av norsk reiselivs verdiskaping, og de største aktørene er Hurtigruten, Torghatten og Widerøe.

Verdiskaping, 2011

Mrd kroner

Nordland	3,5
Troms	2,1
Finnmark	1,0

Utviklingen

Finanskrisen slo ikke så hardt inn på omsetningen til reiselivsnæringen i Nord-Norge, men driftsmarginen fikk en knekk. Lønnsomheten er imidlertid på vei opp igjen. Tallene påvirkes i stor grad av utviklingen i transportbransjen, som er relativt stor i landsdelen.

Opplevelsesdelen av næringen har hatt en betydelig bedre utvikling, blant annet på grunn av den sterke økningen i cruise-trafikken.

Av fylkene er det Nordland som står for over halvparten av all omsetning, verdiskaping og sysselsetting. Det samme gjelder antall gjestedøgn. Verdiskapingsutviklingen fra 2004 til 2011 har vært dårligere både i Nordland og Troms enn i resten av landet. Veksten i Finnmark har derimot vært noe høyere, og i 2011 står Finnmark for 15% av verdiskapingen i reiselivsnæringen i nord. Fusjonen av OVDS og TFDS til Hurtigruten ASA påvirket utviklingen i den beregnede verdiskapingen for Nordland og Troms i 2006.

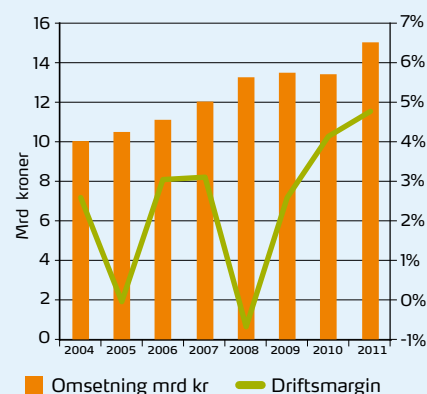
Forventningene

Prognosene for internasjonal økonomi tilsier lav etterspørsel etter reiselivstjenester i år og neste år. Samtidig har nordnorske reiselivsbedrifter positive forventninger. Nesten 60% av bedriftene som svarte på KBs forventningsundersøkelse venter økt omsetning. UNWTOs prognoser for 2013 er også positive, med 3 til 4% flere turister fra utlandet. Unike elementer som nordlysturismen vil fortsatt trekke veksten opp. Vi forventer solid vekst for reiselivet i byene i 2013 og 2014, mens den internasjonale lavkonjunkturen vil prege reiselivet utenfor byene.

Årlig prosentvis vekst i verdiskaping 2004-2011

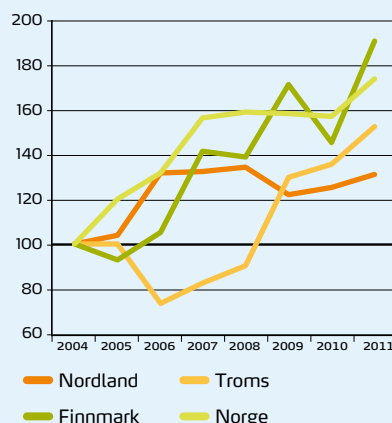
Nordland	4 %
Troms	6 %
Finnmark	10 %
Nord-Norge	5 %
Norge	8 %

Omsetning og driftsmargin for reiselivsnæringen i Nord-Norge

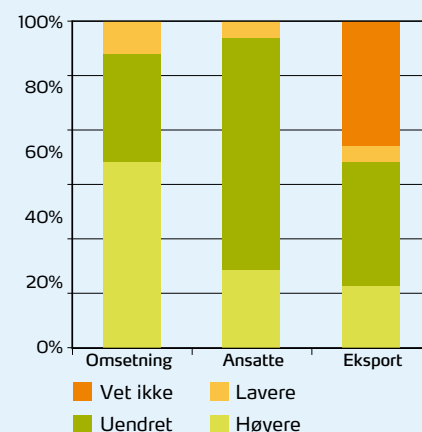
Verdiskaping i reiselivsnæringen

Fylkesfordelt, sammenlignet med nasjonalt. Normalisert med 2004 = 100.

Næringens forventninger for 2013

Sammenlignet med 2012, n = 42.

Stor variasjon i lønnsomheten

Hvitfisknæringen har i vinter vært preget av store fangster og lave priser. Trang økonomi i mange av de viktige markedene gir betydelige utslag i lønnsomheten gjennom hele verdikjeden. Innenfor oppdrettsnæringen er bildet derimot mye lysere. Etterspørselsvekst og relativt gode priser viser at oppdrettsnæringen i mindre grad påvirkes av lavkonjunkturen i Europa.

Foto: Norges Sjømatråd

Det har aldri blitt landet så mye torsk i Nord-Norge som det siste året. Historisk store kvoter og tillatelse for bifangst bidro til å opprettholde nivået gjennom hele høstsesongen. Når prisene samtidig har vært brukbare gjennom store deler av året, ble 2012 et godt år for mange i næringen. Etter første kvartal i 2013 ser bildet imidlertid veldig annerledes ut. Lave priser, sterk kronekurs og betydelige økonomiske problemer i viktige sjømatmarkeder, gir utfordringer som mange aktører i fiskeindustrien vil merke på bunnlinjen.

Mot slutten av 2012 så vi klare tegn til svekkelser i markedet for hvitfisk, noe som vil prege mye av bildet i år og kanskje også i 2014. Særlig torskeprisene har falt, noe som også gjenspeiler at minsteprisen for torsk nå er betydelig lavere enn den var høsten 2012. Næringen har derfor bevisst holdt igjen på fiske av torsk, og i stedet fisket større volum hyse. Dette er gjort i håp om at resten av torskekvoten kan fiskes og selges til bedre priser senere på året. Det er knyttet håp til at Det internasjonale havforskningsrådet (ICES) vil anbefale en innstramning i torskekvotene. Tidligere har slike signaler fra ICES medført relativt umiddelbare prisøkninger i markedet.

Dersom forventningene innfris, kan høstfisket kompensere noe for de lave prisene i første halvår, slik at 2013 likevel kan bli et brukbart år for fiskeflåten.

En del av den ferske torsken eksporteres til de europeiske markedene. I utgangspunktet skulle det lave prisnivået gjøre de ferdige produktene mer konkurransedyktige i sluttmarkedet, men der merker man også økt konkurranse. Andre steder kan prisreduksjonen bidra til å bygge nye markeder og rekruttere nye forbrukere av norsk sjømat. I Portugal har salget av norsk klippfisk økt med 9% det siste året, til tross for generelt lavere kjøpekraft. I det brasilianske markedet, ett av de største for norsk klippfisk, gikk både volum og pris ned fra 2011 til 2012.

Fin utvikling i lakseeksporten

I februar ble det eksportert norsk laks for 2,5 mrd kroner, 20% mer enn i februar i fjor. Særlig Polen og Storbritannia var ivrige kjøpere denne måneden, mens Øst-Europa og særlig Russland ikke gikk like høyt i budkampene. Gjennomsnittsprisen på fersk hel laks var 37,70 kr/kg i mars, den høyeste prisen på nærmere to år.

Hittil i år er det eksportert laks for 5,3 mrd kroner. Økt etterspørsel etter norsk laks, globalt og i våre nærmarkeder i Europa,

|| Kommende år kan bli tøft for hvitfiskindustrien. Vi har kapasitet og råstoff til å produsere langt mer enn markedet etterspør. Tidligere har etterspørselen plutselig tatt seg opp igjen, men salgsprognosene for høsten tyder så langt ikke på det.

*Per Gunnar Hansen,
Norway Seafoods*

driver prisene opp. Det er forventninger i markedet til at lakseprisen vil falle ned mot 30 kr/kg ut over sommeren, men at den så vil holde seg over 30 kr/kg en stund.

Produktutvikling

Selv om norsk sjømat er en sterk merkevare internasjonalt, arbeides det hele tiden med å utvikle og tilpasse sjømatprodukter til godt betalende markedssegmenter. Økt fokus på produktutvikling og satsing på høyt prisede nisjeprodukter, er også en sentral del av den nasjonale strategien for økt verdiskaping. Lerøy Aurora AS er en av aktørene som har lyktes godt med et slikt produkt de senere årene. Merkevaren Aurora Salmon

Fiskeriminister Lisbeth Berg-Hansen.

Foto: Stian Jakobsen, Folkebladet

ble lansert i Japan i 2007. Produktet ble godt mottatt i det japanske markedet, med gode volumer og økt lønnsomhet som resultat.

Dette er et lakseprodukt med særegen smak, tekstur og farge, og er særlig godt egnet til sushi og sashimi. Japanerne er veldig opptatt av nordlyset, og en svært viktig del av suksesshistorien om Aurora Salmon er nettopp fortellingen om laksen som vokser opp i kaldt og klart vann under nordlyset.

Merkevareratsingen med Aurora Salmon er svært viktig, men den krever også lang-siktighet og utholdenhet. Det tar tid å bygge tillit til en merkevare i dette markedet. Vi har nettopp feiret fem-årsjubileum for produktet, og det er først nå vi for alvor kan høste gode økonomiske resultater av satsingen.

Renate Larsen, Lerøy Aurora

RAMMEBETINGELSER I BEVEGELSE

Sjømatnæringen er underlagt en rekke politiske rammebetingelser som skal sikre bærekraftig høsting av ressursene og rettferdig fordeling av verdiskapingen. I vår vurderes det endringer i trålernes leveringsplikt, og begrensninger for eierskap i lakseoppdrett.

Fiskeri- og kystdepartementet sendte i november 2012 ut et høringsforslag om innstramming i leveringsplikten for trålere med torskekvote. En innstramming vil medføre en vesentlig mer restriktiv plikt til å lande fisken på anleggene konsesjonen er knyttet til. I kystsamfunn med slik leveringsplikt hilses innstrammingen velkommen. De berørte rederiene hevder i sine høringsuttalelser at strammere leveringsregler ikke er veien å gå for å sikre lønnsom fiskeindustri på land.

Svarfristen gikk ut i februar i år, men Fiskeri- og kystdepartementet har ikke satt et tidspunkt for når eventuelle endringer vil bli iverksatt.

Departementet har også hatt et annet forslag på høring. Her dreier det seg om endringer i tillatt størrelse på eierandeler enkeltaktører kan ha i lakseoppdrettsnæringen. Forslaget kom etter ESAs klage på de norske reglene for eierskapsbegrensning. Departementet foreslår i sitt høringsutkast at gjeldende regelverk, som begrenser eierandeler etter matematiske beregninger, skal erstattes med mer kvalitative vurderingskriterier. Det er delte meninger om endringsforslaget, både i de berørte regionene og i oppdrettsnæringen.

Aurora Salmon, utviklet av Lerøy Aurora AS, er særlig godt egnet for sushi og sashimi – og produktet blir godt mottatt i det japanske markedet.

Foto: Hallvard Lerøy AS

Utvikling og forventninger

Sjømatnæringen

Sjømatnæringen inkluderer fiskeri, fiskeoppdrett, bearbeiding og eksport av sjømat, samt leverandører av utstyr og tjenester til de ulike delene av verdikjeden.

Nord-Norge står for omtrent 30% av næringens nasjonale verdiskaping. De største aktørene er Nergård, Biomar, Skretting, Mainstream Norway og Norway Seafoods.

Verdiskaping, 2011

Mrd kroner

Nordland	5,4
Troms	2,5
Finnmark	1,7

Verdiskapingen fra i underkant av 6.000 fiskere som arbeider i enkeltmannsforetak, kommer i tillegg.

Utviklingen

Driftsmarginen i sjømatnæringen var høy i 2010, men kan se ut til å være på vei nedover igjen. Det er imidlertid store forskjeller mellom ulike deler av næringen.

Sjømatnæringen i Nord-Norge har hatt en svært god utvikling siden 2004, med en årlig verdiskapingsvekst på over 20% for både hav- og kystfisket og fiskeoppdrett. Fiskeindustrien har hatt en betydelig lavere årlig vekst på 9%, men sammenlignet med mange andre næringer har veksten vært rimelig bra.

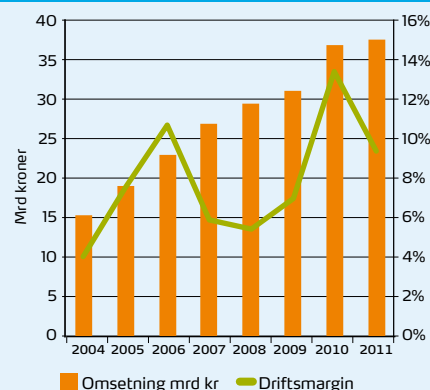
Forventningene

Til tross for svake internasjonale markeder, forventes det en moderat vekst i eksportvolumet i 2013. Når under 40% av bedriftene i KBs forventningsundersøkelse venter økt omsetning i 2013, tror vi dette knytter seg til lavere prisforventninger. Kombinasjonen lave priser, sterk krone og svake markeder, vil mange i næringen merke på bunnlinsen fremover. Dersom myndighetene gjennomfører de endringene i rammebetingelsene som er til vurdering, vil det også få konsekvenser for en rekke aktører i næringen.

Årlig prosentvis vekst i verdiskaping 2004-2011

Nordland	17 %
Troms	18 %
Finnmark	15 %
Nord-Norge	17 %
Norge	16 %

Omsetning og driftsmargin for sjømatnæringen i Nord-Norge

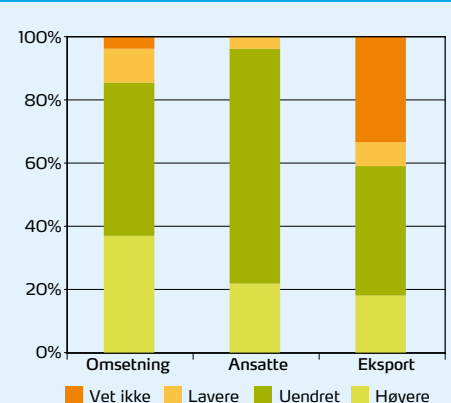
Ulike deler av sjømatnæringen

Enkeltmannsforetak er ikke inkludert.

	VERDISKAPING Mrd kr 2011	VERDISKAPINGS- VEKST Årtig 2004-2011
Hav- og kystfiske	3,6	22 %
Fiskeindustri	2,0	9 %
Fiskeoppdrett	4,0	21 %

Næringens forventninger for 2013

Sammenlignet med 2012, n = 27.

Ikke posisjonert for de største kontraktene

Stormen teater og konserthus blir en viktig del av Kulturkvartalet i Bodø. Her bygges det nå for 1,2 mrd kroner.

Illustrasjon: DRDH Architects

Nord-Norge opplever en boom av prosjekter innen bygg og anlegg. Samtidig er det en stor utfordring å bygge opp robuste virksomheter som klarer å opparbeide tilstrekkelig med materielle ressurser, personell og kompetanse til å få sin andel av kontraktene.

Nord-Norge gjennomfører og står foran store investeringer i bygg- og anleggssektoren. Dette innbefatter veier, broer, havner, flyplasser, fjernvarmeanlegg, boliger, nærings- og offentlige bygg, elkraftnett og kraftverk. Bare i Bodø er det igangsatt og planlagt 40 utbyggingsprosjekter til en samlet verdi på 16 mrd kroner. Her er det byggeprosjekter som Kulturkvartalet til 1,2 mrd kroner, utbygging av Bodø videregående skole, for 600 mill kroner, og Rica Havneutsikten Hotell hvor det bygges 17 etasjer for 275 mill kroner.

Statsbygg planlegger en rekke prosjekter som politihus i Tromsø, nye byggetrinn

ved Universitetet i Tromsø, utbygging av Sametinget i Karasjok, ny stasjon ved grenseovergangen i Sør-Varanger og politistasjon i Svolvær.

Forsvarsbygg Nord har budsjettert med 8,9 mrd kroner i investeringer fra 2012 til 2020. Ett av prosjektene er å slå sammen to militærleirer på Bardufoss til en prislapp på 200 mill kroner.

Statens Vegvesen har investeringer i Nord-Norge på nær 1,8 mrd kroner i sitt budsjett for 2013 og 2014. Hålogalandsbroen har en kostnad på 2,5 mrd kroner, og utbygging av Europas lengste kraftlinje mellom Ofoten og Hammerfest er estimert

til mellom 8 og 12 mrd kroner. Listen over prosjekter er lang, og da er ikke investeringer i olje- og gasssektoren tatt med.

Positive tiltak har lagt til rette for samarbeid mellom flere mindre aktører, for at de skal kunne være i posisjon til å påta seg større prosjekt.

*Stig Kjærvik,
Maskinentreprenørenes Forbund,
region nord*

Store kontrakter er en utfordring, og krever samarbeid. Flere kontrakter burde vært tilpasset slik at også mindre aktører kan hevde seg i konkurransen.

Roger Moe,
styreleder i Harstad Maskin AS

Foto: Gaute Bruvik

Utfordringer knyttet til kompetanse og størrelse

Selv om markedsgrunnlaget er meget positivt, står bygg- og anleggsbransjen overfor en rekke utfordringer. Det er over flere år rapportert om betydelige problemer med rekruttering, både av ingeniører og faglært arbeidskraft. Dette har til en viss grad blitt kompensert med arbeidskraft fra utlandet, men forventningsundersøkelsen fra februar 2013 viser at problemet fortsatt er stort.

En annen sentral utfordring er størrelsen på prosjektene. Det er mange eksempler på større og mindre virksomheter som har bukket under i forbindelse med større utbyggingsprosjekt.

Størrelsen på prosjektene, særlig innen veibygging, kan være diskvalifiserende for mange aktører. Dette gjelder også prekvalifisering for tilbud. For eksempel kan Statens

Våre undersøkelser viser at nordnorske entreprenører kan konkurrere med nasjonale og internasjonale aktører, både i forhold til økonomi, inntjening, drift og kompetanse. Når det gjelder de største prosjektene, er nordnorske aktører avhengige av å posisjonere seg som underleverandører til norske og utenlandske totalentreprenører.

Ruben Jensen, Nordnorske Entreprenørers Service Organisasjon

Vegvesen kreve en egenkapital på 10% av kontraktens størrelse. En kontrakt på 2-3 mrd kroner krever altså egenkapital på 200-300 mill kroner, noe som diskvalifiserer de fleste nordnorske og norske aktører i anleggssektoren.

Viktig med samarbeid

Det finnes gode eksempler på leverandørutvikling, som strategiske nettverk, klynger og konsortium, som har bidratt til at samarbeidende nordnorske aktører har fått oppdrag de ellers ville vært uaktuelle for.

Dette er imidlertid krevende prosjekter, som også skal godkjennes av Konkurransetilsynet.

Som byggherre, har det offentlige satt søkelys på å dele opp større anskaffelser der det er mulig, og legger til rette for at mindre selskap skal kunne konkurrere om delleveranser. En dokumentert effekt har vært økt konkurranse og lavere priser gjennom flere tilbydere, noe offentlige og private byggherrer har uttalt som ønskelig.

Stor utbyggingsaktivitet på Fagernes-terminalen i Narvik.

Foto: Fritz Hansen, Fremover

Utvikling og forventninger

Bygg- og anleggsnæringen

Bygg- og anleggsnæringen inkluderer produksjons- og handelsbedrifter som leverer varer til byggenæringen, utførende, arkitekter og rådgivere, utleie av maskiner og utstyr og eiendomsselskaper, både de som drifter og forvalter eiendommer og de som driver salg og utleie. Nord-Norge står for omtrent 7% av næringens nasjonale verdiskaping og har over 23.000 sysselsatte. Blant de største aktørene i næringen er Consto, Leonhard Nilsen & Sønner og PEAB/Bjørn Bygg.

Verdiskaping, 2011

Mrd kroner

Nordland	7,5
Troms	4,7
Finnmark	2,1

Utviklingen

Også bygg- og anleggsnæringen merket krisen i verdensøkonomien i 2009, med fall i både omsetning og driftsmargin. Dette ser nå ut til å ha snudd. Nordland er det største bygg- og anlegg fylket i nord, med omtrent 50% av omsetning, sysselsetting og verdiskaping. I perioden 2004 til 2011 har verdiskapingsveksten i fylket også vært noe høyere enn i næringen nasjonalt. Det er imidlertid Finnmark som skiller seg ut, med en årlig prosentvis vekst på 12%. Dette skyldes både flere nyetableringer i næringen og at de etablerte vokser. Veksten i Troms har vært som for næringen nasjonalt.

Forventningene

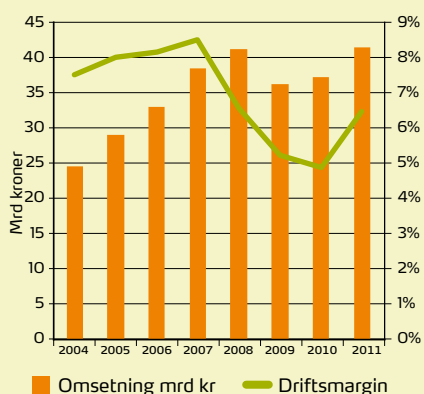
Det forventes høy investeringsaktivitet i Nord-Norge i år og neste år. Bygg- og anlegg forventer selv økt omsetning og flere ansatte. KBs prognoser tilsier derfor en kraftig aktivitetsøkning i år og i 2014.

Veksten begrenses av tilgang på faglært arbeidskraft, og denne begrensningen vil bli enda tydeligere neste år.

Årlig prosentvis vekst i verdiskaping 2004-2011

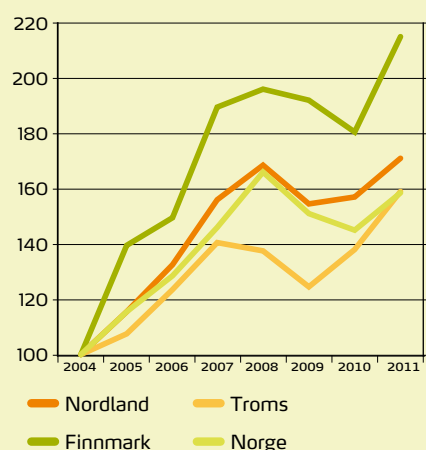
Nordland	8 %
Troms	7 %
Finnmark	12 %
Nord-Norge	8 %
Norge	7 %

Omsetning og driftsmargin for bygg- og anleggsnæringen i Nord-Norge

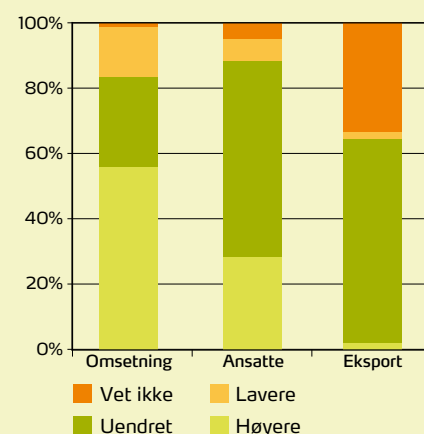
Verdiskaping i bygg- og anleggsnæringen

Fylkesfordelt, sammenlignet med nasjonalt. Normalisert med 2004 = 100.

Næringens forventninger for 2013

Sammenlignet med 2012, n = 84.

Må rigge for samarbeid

Olje- og Gassnettverk Helgeland består av industribedrifter med totalt 900 ansatte. De har blant annet lært av hvordan Kristiansund har bygd seg opp rundt nærliggende oljeaktivitet. Foto: Carl Erik Nyvold

Regionale og lokale bedrifter i Nord-Norge får en betydelig sysselsettings- og omsetningsvekst når det åpnes for ny olje- og gassvirksomhet. Virkningene vil være sterkest i en driftsfase, med langt mer lønnsomme arbeidsplasser enn gjennomsnittet av dem regionen har i dag. Men kontraktene er ofte store, og skal nordnorske aktører være konkurransedyktige må de samarbeide.

Utviklingen i Hammerfest er et håndfast eksempel på de store mulighetene petroleumsaktivitet kan gi. Der er 1.050 sysselsatte direkte tilknyttet olje- og gassvirksomheten. Nå åpnes det også for leting i Barentshavet sørøst.

Utvinnbare ressurser i havområdene utenfor Lofoten, Vesterålen og Senja (LoVeSe), er beregnet til 202 mill standard kubikkmeter olje- og gassekvivalenter. Det er sterke interesser som ønsker å få åpnet også disse områdene. Statens inntekter ved utvinning er anslått til opp mot 1.000 mrd kroner, altså en fjerdedel av Oljefondets verdi i dag.

Forventede ringvirkninger av olje- og gassvirksomhet

En rapport fra Norut og Møreforskning viser at hele 95% av kontraktene i investeringsfasen går til nasjonale eller internasjonale selskaper. Om lag 5% tilfaller lokale eller regionale leverandører, og går først og

fremst til selskaper som bistår i byggingen av landanlegg eller forsyningsbaser.

Olje- og gasselskapene har også behov for betydelige leveranser knyttet til drift av anleggene, modifikasjon og vedlikehold av installasjonene. En ringvirkningsanalyse fra Menon viser at leverandørindustrien i denne fasen gjerne velger å etablere seg i regionen, for å være nærmest mulig kunden. Dette forsterkes av at flere olje- og gasselskaper i den senere tid har tatt politiske signaler, og vektlegger leveranser fra lokale og regionale aktører.

Rapporten anslår at utbygging og drift utenfor LoVeSe vil sørge for gjennomsnittlig 1.100 årlige arbeidsplasser i Nord-Norge frem mot 2040. Dersom utbyggingen blir sterkt begrenset, reduseres anslaget til 400. I noen perioder vil sysselsettingseffekten være betydelig høyere, som i deler av investerings- og driftsfasen. Næringene som blir mest begunstiget både i drifts- og utbyggingsfasen er offshoreleverandør-

industrien, bygg- og anlegg, reiseliv og offentlig sektor.

Oppstart av olje- og gassvirksomhet vil ikke bare skape nye arbeidsplasser. De nye arbeidsplassene vil også være betydelig mer lønnsomme enn de som er der i dag. Gjennomsnittlig verdiskaping per ansatt, blant de som berøres av ringvirkningene av petroleumsaktivitet i LoVeSe, er beregnet til 1,5 mill kroner. Arbeidsplassene som er der i dag, har en gjennomsnittlig verdiskaping per ansatt på rundt 700.000 kroner.

Vi er rimelig sikre på at flere nordnorske aktører vil nå viktige milepæler i å etablere seg som sentrale leverandører til olje- og gassindustrien de nærmeste to-tre årene.

Kjell Giæver, Petro Arctic

Nofi i Tromsø har markert seg både nasjonalt og internasjonalt med sine produkter for oljeberedskap og opprensing.

Foto: Jan M. Lillebø

Det er gjennom leveranser til olje- og gassindustrien at nordnorske leverandører bygger kompetanse og erfaring. Dersom bedriftene ikke har slik erfaring og kompetanse, bør de sikre dette gjennom samarbeid med andre. Vi har flere gode eksempler på samarbeid mellom nordnorsk industri og våre hovedleverandører.

Roald Johansen, Statoil

Nordnorske bedrifter må posisjonere seg

Norsk leverandørindustri er verdensledende på en rekke områder som geologi, undervannsteknologi og maritim forsynings- og sikkerhetsvirksomhet. Det er grunn til å tro at disse selskapene, hovedsakelig basert i Sør-Norge, vil vinne en betydelig andel av nye kontrakter i nord. Flere av dem har allerede flyttet nordover i takt med økningen i aktiviteten i nye områder. Et eksempel er Aibels etablering i Hammerfest og Harstad. De har i dag omkring 200 medarbeidere i landsdelen og har konkrete planer om videre vekst. Også Aker Solutions har etablert et større kontor i Tromsø.

For å vinne i konkurransen må nordnorske selskap, i likhet med alle andre, kunne konkurrere både på pris og kvalitet.

De bør også kunne by på kontrakter i Sør-Norge. I sør er kapasiteten i ferd med å bli sprengt, og bidraget fra nord vil derfor bli ønsket velkommen. Også fordi spredning av ringvirkninger av olje- og gassvirksomheten er et bærende prinsipp for norsk olje- og gasspolitikk.

Flere av leveransene er store, og krever følgelig stor kapasitet. Derfor er det tatt flere initiativ for å få til bedriftssamarbeid og klyngeutvikling. Dette er viktig for næringens utvikling i nord, og særlig tre regioner har kommet langt i klynge-samarbeidet; Hammerfest, Helgeland og Harstad.

Organisasjonen Petro Arctic, med 360 medlemsbedrifter, er også et viktig virkemiddel for samarbeid om kompetanse- og næringsutvikling i leverandørindustrien.

Åpning garanterer ikke utvinning

Det er stor uenighet om havområdene utenfor LoVeSe skal åpnes for olje- og gassutvinning. Bekymringer for blant annet fiskeressurser, forurensning og reiseliv står opp mot ønsket om effektiv utnyttelse av ressursene og lønnsomme arbeidsplasser.

Åpning av områdene garanterer heller ikke for utvinning. Oljedirektoratet antar at det er store gassressurser i de aktuelle områdene, men de internasjonale gassprisene har falt betydelig den senere tid. Skifergassrevolusjonen er hovedforklaringen

bak prisfallet. USA var inntil nylig en stor importør av olje og gass, men skifergass har bidratt til at de snart er nettoeksportører.

Det er også forventet at andre land, som Polen og Australia, har betydelige ressurser. Øker tilbudet vil gassprisen falle ytterligere, og det kan true lønnsomheten ved utbygging. I tillegg kan olje- og gasselskapene se seg tjent med å holde tilbake gass for å øke prisen. En beslutning om utvinning kan i så fall bli utsatt eller skrinlagt.

Gjennomsnittlig verdiskaping per ansatt med/uten olje- og gassutvinning i LoVeSe

Kilde: Menon

Snøhvit og Melkøya har vært lokomotivet for olje- og gassrelatert virksomhet i nord.

Foto: Øyvind Hagen, Statoil

Utvikling og forventninger

Offshoreleverandørnæringen

Offshoreleverandørnæringen inkluderer alle typer bedrifter som har aktiviteter knyttet til utvinning av olje og gass, bortsett fra operatørselskaper, som Statoil, Shell og Eni. Næringen inkluderer boring og brønn-tjenester, feltutvikling subsea og topside, geologi og seismikk, operasjoner, tjenester og nedstrømsaktiviteter som raffinerier og rørtransport. Nord-Norge står for omtrent 1,5% av næringens nasjonale verdiskaping, og blant de største aktørene finner vi selskaper som Nexans, Aibel, Linde, Nofi og Norlense.

Verdiskaping, 2011

Mrd kroner

Nordland	1,2
Troms	0,6
Finnmark	0,7

Utviklingen

Offshoreleverandørnæringen i Nord-Norge er liten, men vokser sterkt. Årsaken er de store utbyggingsprosjektene i regionen. Det er særlig Finnmark som vokser kraftig. Veksten i de to andre fylkene er på linje med næringen nasjonalt. Finnmark har imidlertid gått fra en verdiskaping på under 100 mill kroner i 2004, til over 700 mill kroner i 2011. Dette tilsvarer en årlig prosentvis vekst på 37%, noe som er svært høyt. Det er både vekst i de etablerte selskapene og flere nyetableringer. Veksten har hovedsakelig vært i Hammerfest, men også i Øst-Finnmark. Det er interessant å merke seg at aktiviteten har holdt seg høy også etter at utbyggingen i Hammerfest ble avsluttet.

Driftsmarginen for næringen fikk en kraftig knekk i 2009, men er på vei opp igjen. Bildet er sammensatt, men noen enkeltelskaper preger tallene.

Forventningene

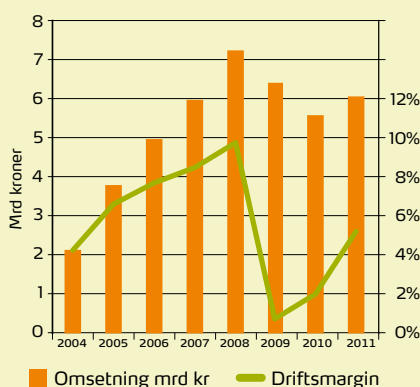
Det forventes en betydelig økning i offshoreleverandørnæringens aktivitet i 2013 og 2014, drevet av økt driftsrettet virksomhet og betjening av mange leteoperasjoner.

Flere av de store oljeserviceselskapene er etablert i regionen, og det skal bores 20 brønner utenfor Nord-Norge i år. Enda flere boringer er planlagt for 2014, og det skytes mye seismikk. Bedriftene er gjennomgående positive til utsiktene fremover.

Årlig prosentvis vekst i verdiskaping 2004-2011

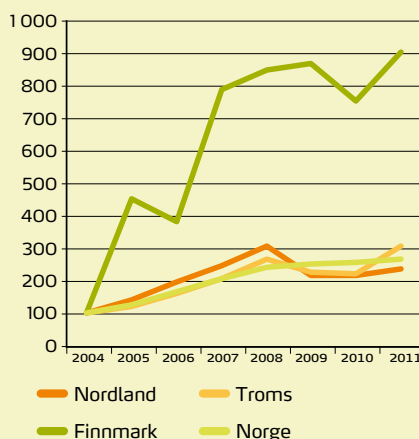
Nordland	13 %
Troms	17 %
Finnmark	37 %
Nord-Norge	18 %
Norge	15 %

Omsetning og driftsmargin for offshoreleverandørnæringen i Nord-Norge

Verdiskaping i offshoreleverandørnæringen

Fylkesfordelt, sammenlignet med nasjonalt. Normalisert med 2004 = 100.

Nøkkeltall for næringen, 2011

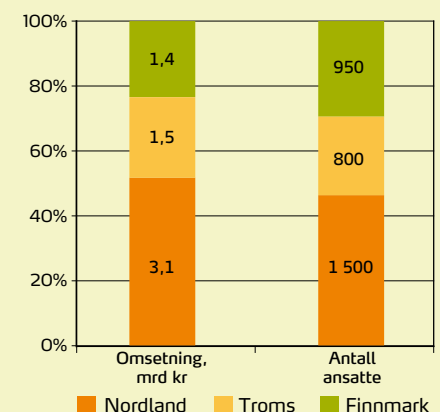

Photo: Shutterstock

BERGVERK OG MINERAL

Er det grunn til å vente?

Etterspørselen etter mineraler vokser kraftig, og Nord-Norge har store mineralressurser. Det er imidlertid større aktivitet nord i Sverige og Finland enn i Nord-Norge. Det er mye som bremser næringen her, og treg behandling kan skremme bort investorer.

Norge har mineralverdier anslått til nærmere 1.800 mrd kroner, og det største potensialet finnes i nord. Verdisettingen er basert på dagens priser, og det forventes at de skal videre opp. Den viktigste driveren bak prisveksten er den sterke økonomiske utviklingen i India, Kina og andre fremvoksende økonomier. I tillegg har Kina lagt en strategi for å sikre seg langsiktig tilgang til importerte råstoffer. Dette driver den globale etterspørselen, ikke minst fordi Kina selv begrenser eksporten av flere råstoffer.

Nye teknologier driver også veksten i etterspørselen etter nye metall- og mineraltyper. Produkter fra bergverks- og mineralnæringen er blant annet sentrale i grønne industrier som vindkraft, solceller, hybridbiler og elektriske batterier. Batteriet i en Toyota Prius krever for eksempel flere sjeldne jordmetaller. Jordarten lantan

bidrar til at batteriene yter mer, og det er nødvendig med et helt kilo neodym i en slik bilmotor. På litt lengre sikt kommer utviklingen innen nanoteknologi til å prege markedet for mineraler.

Det er først og fremst industrimineraler og metaller sett i sammenheng med petroleums- og energiressursene, som kan bli en ny bærebjelke i nordnorsk næringsliv. Det er også store muligheter for økt verdiskaping for eksempel innenfor byggeråstoffer, naturstein, industrimineraler og metalliske malmer. I tillegg finnes det en rekke andre råstoffer som også kan og vil bli utnyttet.

Er det mulig å få opp farten?

Det er mye som bremser bergverks- og mineralindustrien i Nord-Norge. Det er interessekonflikter med hensyn til areal, miljø- og forurensningsspørsmål, plan-systemer som forsinker, lokale krav om mineralskatt, behov for mer kunnskap og FoU, samt mangel på lokal arbeidskraft, gruveingeniører og annen høyere gruvekompetanse.

Nussir ASA i Repparfjord hadde planer om å starte produksjonen i 2013, men uten utslippstillatelse fra sentrale myndigheter er oppstarten forskjøvet. Arctic Gold AB i Biedjovaggi, Kautokeino, har også møtt

Treg behandling og manglende praksis rundt åpning av gruver i Norge kan skremme bort investorer. Norge som mineralnasjon kan få store riper i lakken, om ikke totalhavari.

Øystein Rushfeldt, Nussir ASA

NGUs Rolf Lynum, Janusz Koziel og Jan Steinar Rønning ved målesonden som registrerer variasjoner i magnetfelt og elektrisk ledningsevne i berggrunnen.

Foto: Gudmund Løv/NGU

utfordringer rundt det å få lokal aksept for å gjennomføre konsekvensutredningen i henhold til Plan- og bygningsloven.

Fraværet av en nasjonal mineralstrategi har både forsinket utviklingen av nye gruveprosjekter og skapt usikkerhet og liten forutsigbarhet. Nå forventes det at regjeringens strategi for mineralnæringen, som ble offentliggjort 13. mars i år, vil bidra til positiv endring av situasjonen.

Her fokuserer Regjeringen på at vekstkraften i næringen skal styrkes gjennom fortsatt satsing på mineralkartlegging, tilgang på informasjon om norske mineralressurser, bedre ressursplanlegging, fortsatt utvikling av mineralforvaltningen og satsing på kunnskap og tilgang på kompetent arbeidskraft. Saksbehandlingen skal være forutsigbar og effektiv, og næringen i Norge skal være blant verdens mest miljøvennlige. Regjeringen peker også på at næringen selv har ansvar, blant annet for at virksomheten er bærekraftig og miljømessig forsvarlig.

Det er mye positivt i den mineralstrategien som nå er lagt frem, men vi må ha mange flere konkrete tiltak dersom vi skal få til den ønskede boosten i bergverksindustrien.

Runar Sjøstad, fylkesordfører i Finnmark

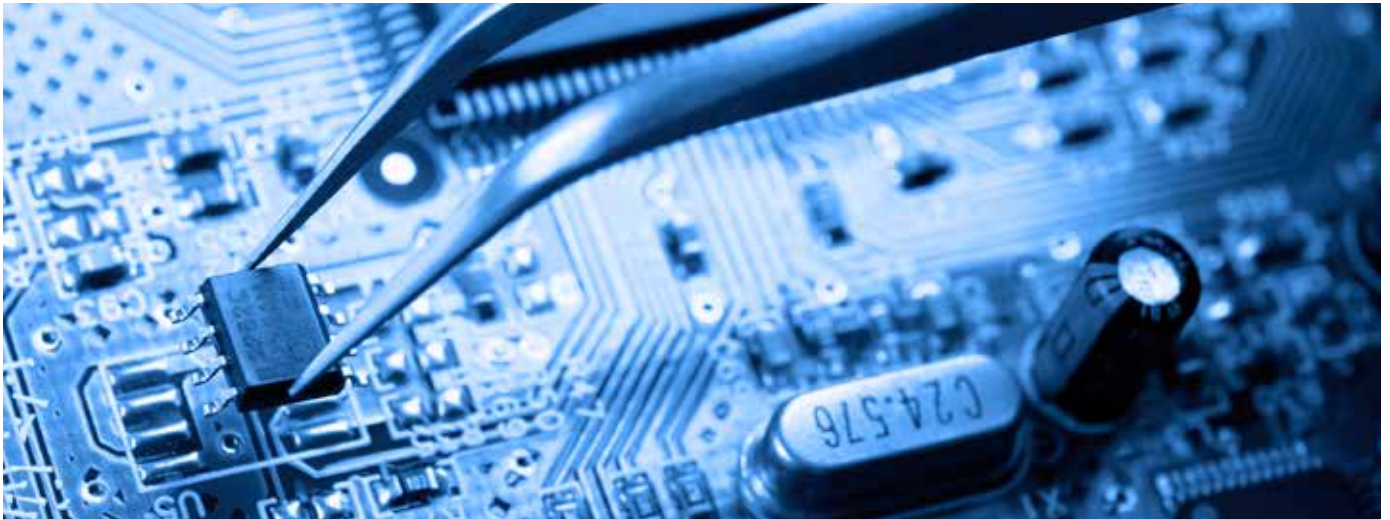
Det er sterkt behov for åpne prosesser og dialog med vertskommuner, lokalbefolkning og andre berørte parter.

Regjeringen har gitt Norges geologiske undersøkelse (NGU) og programmet Mineralressurser i Nord-Norge et tilsagn om 100 mill kroner over fire år. Her skal mulighetene for gull og andre mineraler kartlegges i nord. Prosjektet er godt i gang og fremstår som et tydelig signal om økt vilje fra sentralt hold, men nye mineralfunn krever gjerne ti år fra prospekteringsstart til åpning av en gruve.

Det er i stadig større grad utenlandske interessersominvesterer i gruveindustrien på Nordkalotten. Det er blant annet industrielle investorer fra Canada, Australia og Kina

som viser interesse for nyetableringer og rehabilitering av gamle gruver. I Norge er det store utenlandske eierinteresser i de største utenlandske eksportrettede bedriftene.

For å opprettholde disse selskapenes interesse for prosjekter i Nord-Norge, er det avgjørende at man viser næringen tillit og vilje til fremdrift. Både i Nord-Finland og Nord-Sverige er det større aktivitet med nyetableringer.

Behovet for spesielle mineraler og metaller er økende på mange områder, også innenfor elektronikkindustrien.

Foto: Shutterstock

Utvikling og forventninger

Bergverks- og mineralnæringen

Bergverks- og mineralnæringen inkluderer alle bedrifter som er registrert under næringskode bergverksdrift- og utvinning, bortsett fra olje- og gassutvinning. Det vil si bryting, utvinning og tilknyttede tjenester. Dette er med andre ord en noe bredere næringsdefinisjon enn den NGU opererer med, da deres fokus er selve uttaket av mineraler. Næringen består likevel av få aktører. Nord-Norge står for omtrent 36% av næringens nasjonale verdiskaping, og de største aktørene er Sydvaranger gruve, Rana Gruber og LKAB Norge.

Verdiskaping, 2011

Mrd kroner

Nordland	0,95
Troms	0,04
Finnmark	0,68

Utviklingen

Næringens omsetning har doblet seg fra bunnåret 2009 til 2011. Den viktigste driveren bak denne veksten er Sydvaranger gruve som nå står for en betydelig andel av omsetningen. Driftsmarginen i næringen er også på full fart opp etter et kraftig fall i 2009. Noe av dette fallet skyldes krisen i verdensøkonomien, men også Sydvaranger gruve, der inntektene ikke begynte å komme før i 2010. Dette forklarer også den kraftige verdiskapingsveksten i Finnmark de siste årene. Fra 2004 til 2011 er det imidlertid Nordland som har hatt den beste utviklingen, med en årlig verdiskapingsvekst på 29%.

Forventningene

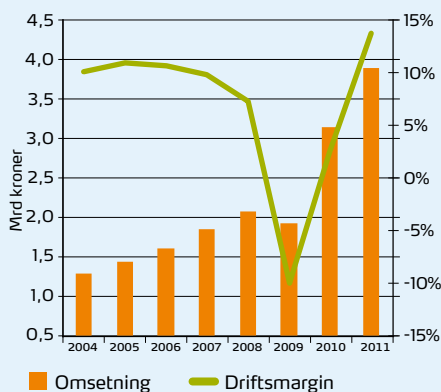
Både Nordland og Finnmark har verdifulle mineralressurser, men bare en liten andel er satt i produksjon. Utsiktene fremover er i hovedsak drevet av regulering, og det ventes ingen omfattende endringer i år og i 2014. Næringen vil bli negativt påvirket av de internasjonale konjunktorene, men ettersom land som Kina, India og Russland styrer mye av etterspørselen, forventes det ikke noe betydelig omsetningsfall.

Årlig prosentvis vekst i verdiskaping 2004-2011

Nordland	29 %
Troms	11 %
Finnmark	23 %
Nord-Norge	25 %
Norge	9 %

Omsetning og driftsmargin, bergverks- og mineralnæringen i Nord-Norge

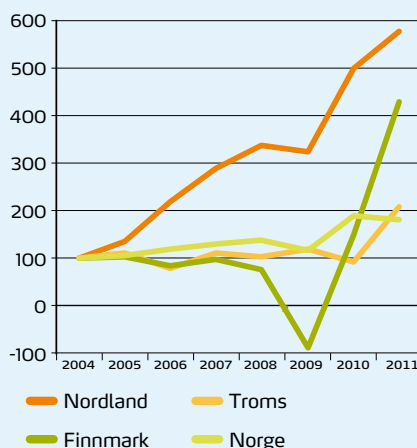
Kilde: Menon

Verdiskaping i bergverks- og mineralnæringen

Sammenlignet med næringen nasjonalt.

Normalisert med 2004 = 100. Kilde: Menon

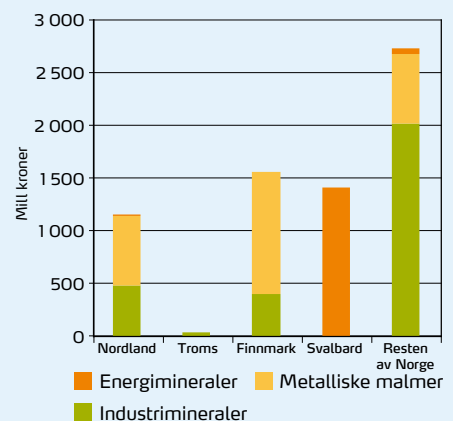

Mineralressurser i Nord-Norge

Sammenlignet med resten av landet.

Salgsverdi 2011.

Kilde: NGU og Direktoratet for mineralforvaltning

Redaksjonen

Det faglige innholdet er utarbeidet av Menon Business Economics og Bedriftskompetanse AS. Bidragsyttere til denne utgaven er Stein Windfeldt, Torunn Kielland, Marianne Telle, Kjetil Woje, Jack Sture Muotka, Per Trygve Kongsnes, Arvid Jensen, Karin Bjune Sveen, Anniken Enger og Sveinung Fjose.

Leo Grünfeldt og Heidi Ulstein fra Menon har vært henholdsvis redaktør og prosjektleder.

Forventningsundersøkelsen ble gjennomført i februar i år. Redaksjonen ble avsluttet 25. april 2013.

Datagrunnlag og metode

Regnskapsdata i KB er hentet fra Menons database, som dekker aktiviteten i norsk næringsliv tilbake til 1992. Enkeltmannsforetak er ikke inkludert. Det tas hensyn til problematikken rundt hovedkontorenes lokalisering, ved at nøkkeltall fordeles etter sysselsetting ute i de ulike avdelingene. Dermed får vi synliggjort verdiskapingen og sysselsettingen i Nord-Norge, uavhengig av hvor foretaket har sitt hovedkontor.

Verdiskaping beregnes som bedriftenes omsetning fratrukket kjøpte varer og tjenester. Det betyr at bedriftenes verdiskaping tilsvarer summen av lønnskostnader og driftsresultat før avskrivninger og nedskrivninger (EBITDA). En nærings verdiskaping er dermed summen av lønnskostnader og EBITDA i alle bedriftene, og er et uttrykk for næringens bidrag til Norges BNP.

Næringspopulasjonene er i hovedsak basert på Menons næringsinndeling. Bergverk- og mineralnæringen er basert på Statistisk Sentralbyrås bransjekoder. Nøkkeltall som fremkommer i KB kan ikke summeres over næringer, fordi noen bedrifter overlapper ved å operere innenfor flere næringer. Menons næringsinndeling er ikke bare definert ut fra likhet i produkt, kompetanse, teknologi, prosesser og/eller innsatsfaktorer. Næringene defineres også etter hvordan bedrifter og bransjer er koblet sammen i spesialiserte kunde-leverandørrelasjoner, og gjennom komplementaritet i markeder eller i kompetanse og teknologi.

KBs forventningsundersøkelse ble gjennomført i februar 2013. Her er hovedfokus bedriftenes forventninger til egen omsetning, sysselsetting og eksport, ett år fram i tid. Undersøkelsen ble sendt til over 8.000 nordnorske bedrifter. 463 besvarte hele spørreskjemaet.

www.snn.no | www.kbnn.no